

Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΝ Τῇ ΠΑΛΑΙΑΙ ΔΙΑΘΗΚῃ

II

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ Π.ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Α'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

Ἐρχόμεθα ἐντεῦθεν εἰς τὸ τρίτον κατὰ σειράν τῶν ἀνωτέρω διατυπωθέντων ἐρωτημάτων, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἑκτασιν τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Αὕτη δ' ἐπακριβῶς καθορίζεται ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «πνεύματος» (Πῆγ), πρὸς ὅ, ὡς εἶδομεν, ἔχει τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἀμοιβαίαν αἰτιώδη καὶ οὐσιώδη σχέσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς ἡδὴ ἐκτεθείσης ἐννοίας τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πρόσθεσι διαπιστωθέντων περὶ τῆς διμεροῦς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Οὕτως, ὡς ἐκ τῆς ὑφισταμένης ἀμοιβαίας αἰτιώδους καὶ οὐσιώδους σχέσεως, ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἑκτασις τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», προσδιοριζομένη βεβαίως ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντος «πνεύματος», διαγράφεται μὲν κατ' ἀρχὴν ὡς ἀνάλογος τῆς ἀθανάτου καθαρῶς πνευματικῆς καὶ δὴ θείας φύσεως τοῦ «πνεύματος Θεοῦ» γενικῶς¹, οὐδόλως ὁμῶς πρέπει νὰ ἀγνοηθῇ ἐν προκειμένῳ ὅτι, κατὰ τὰ ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐξετασθέντα σχετικὰ δεδομένα τῆς Π. Διαθήκης, ἢ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχουσα πνευματικὴ ἀρχὴ Πῆγ («πνεῦμα») ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἀποτελεῖ ἀνθρώπινον ἀτομικὸν συστατικόν, ὁ ἀνθρώπος δηλ. δὲν εἶναι «πνεῦμα», ὡς εἶναι «ψυχὴ» (Ψῆ), ἀλλ' ἔχει ἐν αὐτῷ «πνεῦμα»², ἥτοι ὁ ἀνθρώπος εἶναι «τὸ πνεῦμα δεδανεισμένος»³. Μόνος ὁ Θεὸς εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ «πνεῦμα» (Πῆγ), τ.έ. τὸ ἀπόλυτον «πνεῦμα»⁴, ὅστις καὶ ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ οὐ μόνον ὡς ὁ ἀποκλειστικὸς αἰτιὸς καὶ δὴ καὶ ὡς ὁ μοναδικὸς δοτὴρ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «πνεύματος»⁵, ἥτοι, ὡς ρητῶς ἀναφέρεται, «ὁ διδοὺς πνεῦμα τοῖς πατοῦσι τὴν γῆν»⁶ ἢ, σαφέστερον, ὡς «ὁ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπον ἐν αὐτῷ»⁷, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁ μόνος «Κύριος τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκός»⁸, «ἐν τῇ χειρὶ τοῦ ὁποίου (ὑπάρχει) πνεῦμα πάσης σαρκὸς ἀνθρώπου»⁹. Ἦδη ἐνταῦθα λοιπὸν ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸ τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «πνεῦμα», τὸ καὶ κυρίως ἐμφαῖνον τὴν εὐρύτητα ἑκτάσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», διαγράφει ἅμα καὶ τὰ ὑφιστάμενα σαφῆ καὶ οὐσιώδη αὐτοῦ ὅρια ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅστις, ὡς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', ἰδίᾳ σελ. 95.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 106.

3. Σοφ. Σολ. 15₁₈.

4. Καὶ πάλιν παραπέμπομεν εἰς τὸ βαρυσήμαντον χωρίον Ἡσ. 31₈α.

5. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. ἐνταῦθα Ἰώβ 27₈β, 34₁₄έξ., Ἐκκλ. 12₇, Σοφ. Σολ. 15₁₁γ, Ἰεζ. 37_{8,14}, Ἄμ. 4₁₈κλπ.

6. Ἡσ. 42₅.

7. Ζαχ. 12₁.

8. Ἀριθμ. 16_{22,27}18.

9. Ἰώβ 12₁₀.

«τὸ πνεῦμα δεδανεισμένος»¹, σαφῶς ἐν προκειμένῳ ἀντιδιαστέλλεται ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ προτύπου τῆς εἰκόνας αὐτοῦ, τοῦ μόνου ἀπολύτου «πνεύματος». Ταῦτα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, κατὰ τρόπον κατηγορηματικῶν διδάσκονται ἐν τῷ προειρημένῳ χωρίῳ τοῦ Ἡσαίου: «Οἱ Αἰγύπτιοι εἶναι ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ Θεός...»².

Ὅπως δὴποτε ὅμως, ὡς ὑπεδηλώθη, πρὸς ἀκριβέστερον καθορισμὸν τῶν ἤδη ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐννοίας τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ Πῆγ (ἀπνεύματος) ἐμφαινόμενων οὐσιαστικῶν ὀρίων τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», δέον ὅπως ληφθῆ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἔνθεν μὲν ἡ ἐννοια αὐτοῦ τοῦ «κατ' εἰκόνα», ἔνθεν δὲ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἐν πρώτοις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» (ἡμῶν), θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα τὰ διαπιστωθέντα κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν σχετικῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι «εἰκὼν Θεοῦ» (οἱ ἡλῆς ὀλῆ), ἀλλὰ μόνον «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (οἱ ἡλῆς ὀλῆ), ὅπερ, ὡς εἶδομεν, σημαίνει ὅτι μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου μεσολαβεῖ, οὕτως εἰπεῖν, ἡ «εἰκὼν Θεοῦ», ἀποτελοῦσα τὸ πρότυπον, συμφώνως πρὸς τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο δὲ ἐμφαίνεται ἀκριβῶς ἐν τῇ χρήσει τῆς ἔβρ. προθέσεως א, τοῦ «κατὰ» τῶν Ο', καὶ ἐντεῦθεν, ὡς ἐπανειλημμένως ἤδη ἐτονίσθη, ἐν αὐτῇ τῇ ἐννοίᾳ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἐνυπάρχει σαφῆς αὐτοπεριορισμὸς τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ³.

Ἐξ ἄλλου ἄξιον ὑπογραμμίσεως εἶναι ὅτι καὶ ἡ ἐννοια τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος δευτεροκανονικοῦ χωρίου⁴, ὅπερ σημειωτέον ἀποτελεῖ μοναδικὴν ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ περίπτωσιν χρήσεως τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὄρου ὀλῆ («εἰκὼν») ἄνευ τῆς προθέσεως «κατὰ», («ἐν»), (א), οὐ μόνον οὐδὲ ὁλως ἀντίκειται, νομίζομεν, πρὸς τὰ μόλις ἐκτεθέντα περὶ τοῦ ἐνυπάρχοντος περιορισμοῦ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀλλ' ἐπιβεβαιοῖ ταῦτα. Πράγματι ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τῆς Σοφίας Σολομώντος, ἔνθα μάλιστα τὸ πρῶτον ρητῶς ἀναφέρεται ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀθάνατος φύσις⁵, ὅποια εἶναι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, τὸ Πῆγ («πνεῦμα»), δὲν λέγεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι «εἰκὼν Θεοῦ», ἀλλ' ὅτι ὁ Θεὸς «εἰκόνα τῆς ἰδίας αἰδιότητος ἐποίησεν αὐτόν»⁶. Ἐν προκειμένῳ δηλ. μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου σαφῶς παρεμβάλλεται ἡ «αἰδιότης»⁷ τοῦ Θεοῦ. Τὸ δὲ

1. Σοφ.Σολ. 15₁₈.

2. Ἡσ. 31_α.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 209εξ., 216εξ., 228εξ.

4. Σοφ.Σολ. 2₂₈.

5. Ὑπενθυμίζομεν ἐν προκειμένῳ ὅσα σχετικῶς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, σελ. 368,

ὑποσημ. 2.

6. Πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ τὸν πρυτανικὸν λόγον τοῦ Β.ΒΕΛΛΑ, Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπὶ τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομώντος, Ἀθῆνα 1961, σελ. 14έξ.

7. Ἐἴς τινα χειρόγραφα ὑπάρχει «αἰδιότης» ἀντὶ «αἰδιότης».

χωρίον τοῦτο, προϋποθέτον τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτοῦ διδασκαλίαν περὶ τῆς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐπιχειρεῖ, ὡς ὑπεδηλώθη καὶ κατὰ τὴν πρώτην μνείαν αὐτοῦ ἀνωτέρω¹, νὰ διαφωτίσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ ὅρου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ δὴ νὰ προσδιορίσῃ εἰδικώτερον εἰς τὶ ἀκριβῶς συνίσταται τοῦτο ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ ἀνθρώπος, ὡς ἐκ τοῦ ἐνυπάρχοντος «πνεύματος», εἶναι «εἰκὼν τῆς ἀϊδιότητος» τοῦ Θεοῦ, ἐδημιουργήθη δηλ. «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Ὅτι δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ δευτεροκανονικὴ τῆς Π. Διαθήκης γραμματεία οὐδὲν τῶν ἀρχαίων ἡλλοίωσεν, ἀλλὰ πιστῶς διεφύλαξε καὶ δὴ καὶ ἀυθεντικῶς ἡρμήνευσεν, ἐπιβεβαιοῦται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὑπὸ τῆς ἐτέρας μνείας τῆς σχετικῆς διδασκαλίας τῆς Π. Διαθήκης ἐν τῇ γραμματείᾳ ταύτῃ², δηλ. ἐν τῇ Σοφίᾳ Σειράχ, τὴν μαρτυρίαν τῆς ὁποίας, λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης σπουδαιότητος αὐτῆς, ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τελευταίου τῶν ἤδη διατυπωθέντων ἐρωτημάτων.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν προκειμένῳ σημασίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, μεθ' ὅσα ἤδη ἐν τῷ ὀκείῳ τόπῳ διεπιστώθησαν περὶ τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου³ καὶ δὴ περὶ τε τῆς ὑλικῆς φύσεως⁴ καὶ τῆς ψυχοσωματικῆς αὐτοῦ ἐνότητος⁵, εἶναι δυνατὸν εὐκόλως νὰ συμπεράνῃ τις περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ διφυοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς κυρίου παράγοντος ἀκριβεστέρου καθορισμοῦ τῆς ἐκτάσεως τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Εἶναι δηλ. εὐνόητον ὅτι ὁ ἀνθρώπος συγκείμενος οὐ μόνον ἐκ πνευματικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὑλικῆς φύσεως, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ εἶναι ἀπόλυτον καὶ ἀπεριόριστον, εἰ μὴ μόνον, ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ φύσεως, πεπερασμένον πνευματικὸν ὄν ὑποκείμενον, ὡς ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχοσωματικῆς ἐνότητος, εἰς ποικίλας, ποσοτικῶς δὲ καὶ ποιοτικῶς διαφόρους ἐκάστοτε ἐπιδράσεις καὶ ἐντεῦθεν αὐστηρῶς διακρινόμενος τοῦ Θεοῦ⁶. Ὡς δύναται δὲ τις νὰ ἀντιληφθῇ, ἡ τοιαύτη ψυχοσωματικὴ ἐνότης τοῦ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα πεπερασμένου ἀνθρώπου καὶ τὰ γνωστὰ αὐτῆς ἐπακόλουθα, ἀλλὰ καὶ αἱ μεταφυσικαὶ αὐτῆς προεκτάσεις διαγράφουν, νομίζομεν, σαφῆ ὅρια εἰς τὴν ἐν αὐτῷ ἔκτασιν τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ».

Ἐν τέλει θὰ ἔπρεπε νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι τὰ ὅρια τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκτάσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» προσδιορίζονται ἐπίσης καὶ ὑπὸ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 368, ὑποσημ. 2.

2. Σοφ. Σειρ. 17₈.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 410έξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 419έξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 448έξ.

6. Ἄξια ὑπομνήσεως ἐνταῦθα εἶναι τὸ τε προμνημονευθὲν χωρίον Ἡσ. 31₈ καὶ τὸ ἀρχαιότατον χωρίον Γεν. 6₈, ὡς καὶ ἡ χαρακτηριστικὴ παρατήρησις τοῦ O. PROCKSCH, Theologie des A.T., σελ. 179, πρβλ. σελ. 460, περὶ ἧς ὁ λόγος ἀνωτέρω, σελ. 367, ὑποσημ. 2.

τοῦ, ὡς εἶδομεν, δις ἐν τοῖς σχετικοῖς χωρίοις συμπαρατιθεμένου «καθ' ὁμοίωσιν (Θεοῦ)»¹, τοῦ καὶ καθορίζοντος τὸν σκοπὸν τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου, περὶ οὗ ἡμῶς ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ θέλει γίνεαι εἰδικώτερος λόγος.

Ἐπολείπεται ἤδη τὸ τέταρτον καὶ τελευταῖον τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν διατυπωθέντων ἐρωτημάτων, τὸ ἀφορῶν εἰς τὸ ποῖα τὰ ἐπὶ μέρους κύρια καὶ οὐσιώδη συστατικὰ στοιχεῖα, εἰς ἃ ἀναλύεται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ τίνες αἱ θεμελιώδεις αὐτοῦ ἐκδηλώσεις. Ἀναμφιβόλως δὲ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πάσης περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐνασχολήσεως εἶναι ἡ ἤδη γενομένη διαπίστωσις, ὅτι τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀναφέρεται εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ φύσιν, ἥτοι εἰς τὴν «ψυχὴν» (שֵׁׁנֶה) αὐτοῦ, ὡς τὸ ἀτομικὸν πνευματικὸν συστατικὸν τοῦ ἀνθρώπου, εἰδικώτερον δ' ὅτι ἐγκρατεῖται ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐν αὐτῷ καὶ δὴ ἐν τῇ «ψυχῇ» αὐτοῦ ἐδρεύουσαν πνευματικὴν ἀρχὴν נְיָה («πνεῦμα»), ἥτις, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀνώτερον καὶ καθαρῶς πνευματικὸν τῆς ἀνθρωπίνης «ψυχῆς» μέρος², ἀποτελοῦν οὕτω τὸ ἐξ ὅλων τῶν κτισμάτων τῆς ἐξαήμερου ἰδιάζον καὶ ἀποκλειστικὸν γνώρισμα τοῦ μόνου «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου³. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ διακρίβωσις τῶν εἰρημένων χαρακτηριστικῶν καὶ θεμελιωδῶν ἐκείνων σημείων, δι' ὧν ἐμφαίνεται ἡ λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» στενὴ πνευματικὴ σχέσις καὶ δὴ καὶ συγγένεια τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, καθίσταται, νομιζομεν ἐφικτὴ ἐπὶ τῇ βάσει ἀφ' ἐνὸς μὲν τῶν δεδομένων τῆς παρουσίας ἐρεῦνης ἐν σχέσει πρὸς τε τὸ ἀνώτερον καὶ καθαρῶς πνευματικὸν μέρος τῆς «ψυχῆς» (שֵׁׁנֶה)⁴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ πνευματικὴν ἀρχὴν נְיָה («πνεῦμα») ⁵, ὡς ἐπίσης καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ πνευματικὴν δύναμιν נְיָה («πνοήν») ⁶, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς συναφῆς πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦτο μαρτυρίας τῆς α' περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως, ὑπὸ τὸ φῶς βεβαίως τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως καὶ ἐν συνδυασμῷ πάντοτε πρὸς τὰ λοιπὰ σπουδαιότερα σχετικὰ ἀνθρωπολογικὰ τῆς Π. Διαθήκης χωρία.

1. Γεν. 1₂₆, 5.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 294έξ., 292, ὑποσημ. 3, 5.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 296έξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 598, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς δευτέρας σημασιολογικῆς κατευθυνσεως του ὄρου שֵׁׁנֶה («ψυχὴ»), ἰδίᾳ δὲ σελ. 604έξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 291έξ.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 298έξ., ἰδίᾳ δὲ σελ. 304, 306.

Οὕτως, ὅσον ἀφορᾷ ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἐν προκειμένῳ σημασίαν ἰδίᾳ τῆς **ψᾱ** («ψυχῆς») καὶ δὴ τοῦ **πῆγ** («πνεύματος»), ἐφ' ὧν, ὡς μόλις εἴπομεν, ἐρείδεται κατ' ἀρχὴν ἡ ἀνάλυσις τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν **ψᾱ** («ψυχὴν»), εἰδικώτερον δ' ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸ ἀρρήκτως συνδεδεμένον πρὸς τὸ ἀνώτερον καὶ πνευματικὸν αὐτῆς μέρος, δηλ. εἰς τὸ **πῆγ** («πνεῦμα») ¹, κατ' ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν τὰ κύρια καὶ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ πνευματικοῦ τῆς «ψυχῆς» (**ψᾱ**) μέρους καὶ ἄρα καὶ τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς **πῆγ** («πνεῦμα») ἀποτελοῦν ἅμα τὰ κύρια καὶ οὐσιώδη συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Ταχὺ δὲ βλέμμα εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἐν τοῖς πρόσθεν συναφοῦς ἐρεύνης ² ἐπισημαίνει τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν προκειμένῳ κύρια καὶ θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς **ψᾱ** («ψυχῆς») τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ δὲ γνωρίσματα ταῦτα σαφῶς βεβαίως ἀνάγονται εἰς τὸν κόσμον τοῦ πνεύματος καὶ εἰδικώτερον εἰς τε τὸ αὐτοσυνεΐδητον ³ καὶ τὸ αὐτεξούσιον ⁴ καὶ εἰς τὴν συναίσθηματικὴν ⁵, βουλητικὴν ⁶ καὶ νοητικὴν ⁷ σφαῖραν τοῦ ἀνθρώπου, γενικῶς δὲ εἰς τὸ πνευματικὸν καὶ ἠθικοθρησκευτικὸν ⁸

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 296έξ.

2. Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ δεδομένα τῆς περὶ **ψᾱ** («ψυχῆς») ἐρεύνης, παραπέμπομεν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὰ διαπιστωθέντα σχετικῶς κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, ἰδίᾳ δὲ τῆς **κῆ** («καρδίας»), ἐφ' ὅσον, ὡς εἶδομεν, τὰ ὄργανα ταῦτα ἀπαντοῦν ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ κατὰ συνεκδοχὴν ὡς τεχνικοὶ ἀνθρωπολογικοὶ ὄροι συνώνυμοι τῆς **ψᾱ** («ψυχῆς»).

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, ἰδίᾳ τόμ. ΛΕ', σελ. 617έξ., τόμ. ΛΣΤ', 601έξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ **ἐδρας τοῦ ἀέγῶ**.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 609, ἰδίᾳ δὲ τόμ. ΛΣΤ', σελ. 596έξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ **ἐδρας τῶν ἀποφάσεων**. Πρὸς τοῦτοις πρβλ. ἐνταῦθα τὰ λίαν χαρακτηριστικὰ χωρία Δευτ. 11₂₆έξ., 30₁₅έξ., Ἱερ. 21₈, Σοφ.Σειρ. 15₁₄έξ., 17₈.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 605έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 593έξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ **ἐδρας τῶν συναίσθημάτων** καὶ γενικῶς τῶν **ψυχικῶν βιωμάτων**.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 608έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 596έξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ **ἐδρας τῶν ἐπιθυμιῶν** καὶ τῆς **βουλήσεως**.

7. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 609έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 597έξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ **ἐδρας τῆς νοήσεως**, τῆς **κρίσεως**, τῆς **φαντασίας** καὶ τῶν λοιπῶν διανοητικῶν λειτουργιῶν.

8. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 610έξ., 611έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 602έξ., 603έξ., ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ **ἐδρας τῶν θρησκευτικῶν** καὶ **ἠθικῶν βιωμάτων** καὶ **ἐκδηλώσεων**.

τῆς ἀ θ α ν ά τ ο υ («ψυχῆς») (**שׁוּפְרָא**)¹ αὐτοῦ μέρος, ὡς ἐκ τοῦ ἀρρήκτου συνδέσμου αὐτοῦ μετὰ τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῶν δυνάμεων **קַיָּוָה** («πνεῦμα») ² καὶ **קַוְשָׁא** («πνοή») ³. Τὰ μόλις μνημονευθέντα οὐσιώδη γνωρίσματα ἀποτελοῦν τὰς βάσεις τῆς ἀ ν θ ρ ω π ί ν η ς π ρ ο σ ω π ι κ ό τ η τ ο ς, συνθέτουν δηλ. τὸν πνευματικὸν κόσμον τοῦ ἔσω ἀνθρώπου⁴, ὅστις, βεβαίως περιλαμβάνει κατὰ τὴν Π.Διαθήκην καὶ τὴν ἡ θ ι κ ῆ ν σ υ ν ε ἰ δ η σ ι ν ⁵, ἐκφραζομένην ἰδίᾳ διὰ τοῦ ὄρου **לֵב** («καρδία»), συνωνύμου κατὰ τὰ ἄλλα πρὸς τὸν ὄρον **שׁוּפְרָא** («ψυχή») ⁶. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζεται ὡς αὐ τ ο ο υ ν ε ἰ δ η τ ο ν καὶ αὐ τ ε ξ ο ὗ σ ι ο ν π ν ε υ μ α τ ι κ ὸ ν ὄ ν, δηλ. ὡς π ρ ὶ σ ω π ο ν.

Ἐπὶ τῶν εἰρημένων γνωρισμάτων θεμελιούται οὐ μόνον ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πνευματικὴ σχέσις καὶ δὴ καὶ συγγένεια τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξόφθαλμος ὑπεροχὴ καὶ δὴ ἡ ἀπροσμέτρητος οὐσιώδης αὐτοῦ διαφορὰ ἀπὸ τῶν λοιπῶν ὑλικῶν μόνον δημιουργημάτων. Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας ὑπογραμμίσεως εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ὡς διεπιστώθη ἤδη ἐν τοῖς πρόσθεν, ὁ Θεὸς ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὡς ὁ δημιουργὸς τῆς **שׁוּפְרָא** («ψυχῆς») ⁷, τοῦ **קַיָּוָה** («πνεύματος») ⁸ καὶ τῆς **קַוְשָׁא** («πνοῆς») ⁹, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν προμνημονευθέντων πνευματικῶν καὶ ἡθικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὴ καὶ τῶν χαρακτηριστικῶς ἐμφαινόντων ταῦτα σωματικῶν ἐκείνων ὀργάνων¹⁰, ἅτινα ἐξῆτάσθησαν ἐν τῷ κεφ. Ε' ¹¹ τῆς μετὰ χειρας πραγματείας, ἐνῶ οὐδαμοῦ τῆς Π.Διαθήκης ἀναφέρεται ὅτι ὁ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον Θεὸς ἔχει **רָצוֹן** («σάρκα») ¹², ἀλλ' ἀντιθέτως διακηρύσσεται ὅτι εἶναι ἀπόλυτον «πνεῦμα», θεωρεῖται ἐν αὐτῇ ὡς κάτοχος τῶν ὡς ἄνω πνευματικῶν καὶ ἡθικῶν γνωρισμάτων καὶ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 621έξ., 626έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 292έξ., 296έξ.

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 96έξ.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 298έξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 619έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 592έξ., 608έξ., τόμ. ΛΖ', σελ. 35έξ., 38έξ., 40έξ., 45έξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 609έξ.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 588έξ.

7. Ἱερ. 38₁₈, Σοφ. Σολ. 15₁₁.

8. Ζαχ. 12₁, Ἱσ. 42₆, πρβλ. Ἰωβ 27_{8β}, 34₁₄έξ., Ἑκκλ. 12₇, Σοφ. Σολ. 15₁₁, Ἱεζ.

37₁₁, Ἰαμ. 4₁₂.

9. Γεν. 2_{7β}, Ἱσ. 42₆, 57₁₀.

10. Οὕτως ὁ Θεὸς ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ δημιουργὸς τῆς «καρδίας» (**לֵב**) ἐν: Ψαλμ.

33₁₅, πρβλ. Σοφ. Σειφ. 17₆, τῶν «νεφρῶν» (**קַיָּוָה**) ἐν: Ψαλμ. 139₁₈ κλπ.

11. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΣΤ', σελ. 448έξ.

12. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 623, ὑποσημ. 9, ὡς καὶ ὅσα ἐλέχθησαν ἐν τοῖς πρόσθεν ἀναφορικῶς πρὸς τὸ χωρίον Ἱσ. 31_{8α}.

δὴ, ἐκτὸς τοῦ ΠΗΓ («πνεύματος»)¹ καὶ τῆς ΠΜΨΨ («πνοῆς»)², καὶ αὐτῆς τῆς ΨΨΨ («φυχῆς»)³. Τὰ γνωρίσματα ταῦτα, ὡς τὰ κύρια καὶ οὐσιώδη συστατικά στοιχεῖα, εἰς ἃ ἀναλύεται τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀποτελοῦντ' ἐν τῷ ὄρατῷ κόσμῳ τὸ θεῖον προνόμιον ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τοῦ ἀνθρώπου, διαγράφουν ἐμφανεστάτα τὴν ἀνυπερέβλητον καὶ μοναδικὴν θέσιν αὐτοῦ ὡς κορωνίδος ἐν τῷ κόσμῳ, καθιστοῦν δὲ τὸν διφυῆ ἀνθρωπον μέτοχον τοῦ ὑπερβατικοῦ καὶ καθαρῶς πνευματικοῦ κόσμου καὶ δὴ πρόσωπον ἱκανὸν νὰ ἴσταται ἔναντι τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ νὰ κοινωνῇ αὐτοῦ.

Ἐξ ἄλλου ὅμως, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παροραθῇ ἢ ἐν προκειμένῳ σημασία τῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τῆς α' περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως, ἥτις, ὑπὸ τὸ φῶς βεβαίως καὶ τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς πηγῆς καὶ ἐν συνδιασμῷ πάντοτε πρὸς τὰ λοιπὰ σπουδαιότερα συναφῆ τῆς Π.Διαθήκης χωρία, οὐ μόνον διαφωτίζει, ἀλλὰ καὶ συμπληροῖ τὸ ἔργον τῆς διακριβώσεως τῶν ἀποτελούντων τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» κυρίων καὶ οὐσιωδῶν συστατικῶν αὐτῆς στοιχείων καὶ δὴ καὶ τῶν θεμελιωδῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ. Ἴνα δὲ μὴ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς λεπτομερείας, ἀρκούμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἐξετάσεως τῆς α' διηγήσεως, ἐν συναρτήσει καὶ πρὸς τὴν β' διήγησιν, εἶναι δυνατὸν ἀβιάστως νὰ ἐπισημάνωμεν τρία νέα χαρακτηριστικὰ σημεῖα, ἦτοι τ ρ ε ῖ ς θ ε μ ε λ ι ὠ δ ε ι ς ἐ κ δ η λ ὴ σ ε ι ς τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», αἵτινες καὶ προδίδουν τὴν στενὴν πνευματικὴν σχέσιν καὶ δὴ καὶ συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν δημιουργήσαντα τοῦτον «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ. Ὡς δὲ κατὰ τὴν ἐν τοῖς πρόσθεν γενομένην ἀνάλυσιν τῶν δύο βασικῶν πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης⁴ ὑπεδηλώθη, αἱ τρεῖς αὗται θεμελιώδεις ἐκδηλώσεις εἶναι κατὰ λογικὴν σειρὰν τὸ κ ο ι ν ω ν ι κ ὸ ν, τὸ δ η μ ι ο υ ρ γ ι κ ὸ ν καὶ τὸ ἀ ρ χ ι κ ὸ ν τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ αἱ ὡς ἄνω τρεῖς θεμελιώδεις ἐκδηλώσεις οὐ μόνον συνδέονται καὶ προϋποθέτουν, ἀλλὰ καὶ ἐρείδονται ἐπὶ τῶν προαναφερθέντων κυρίων καὶ οὐσιωδῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», εἰς ἃ δέον ἀναμφιβόλως, ὡς ἀπόρροιαι καὶ ἐκδηλώσεις καὶ δὴ καὶ ὡς προσεχτάσεις ἐκείνων⁵, καὶ νὰ προστεθοῦν, μάλιστα εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ

1. Ἰὼβ 4₉, Ψαλμ. 139₇, Ἦσ. 40₁₈, Ἰεζ. 39₂₉, πρβλ. Ψαλμ. 33₈, Παροιμ. 1₂₈ κλπ.

2. Γεν. 2₇, Π Σαμ. 22₁₈, Ἰὼβ 4₉, 32₉, 33₄, Ψαλμ. 18₁₈, Ἦσ. 30₈₈.

3. Λευιτ. 26_{11,80}, Κρ. 10₁₈, Ι Σαμ. 2₈₅, Ἰὼβ 23₁₈, Ψαλμ. 11₅, Παροιμ. 6₁₈, Ἀμ. 6₈, Ἦσ. 1_{4,42}, Ἰερ. 5_{9,29}, 6_{8,9}, 12₇, 14₁₉, 15₁, 32₄₁, Ἰεζ. 23₁₈ (δὶς) κλπ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΕ', σελ. 245έξ., 252έξ.

5. Ἐπισημαίνωμεν ἤδη ἐνταῦθα τὰ χωρία Γεν. 1_{26,28} καὶ τὴν ἐκεῖ χαρακτηριστικὴν ἐν προκειμένῳ χρῆσιν τοῦ συνδέσμου γ («καὶ»), περὶ οὗ πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 221,

εἴπωμεν. Τοῦτο ἄλλως τε εὐκόλως καταδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς ἐξετάσεως καὶ τῶν λοιπῶν συναφῶν ἀνθρωπολογικῶν τῆς Π. Διαθήκης χωρίων, ἔνθα μάλιστα, ἐξ ἴσου σαφῶς πρὸς τὰς δύο διηγήσεις, τὸ κοινωνικόν, τὸ δημιουργικόν καὶ τὸ ἀρχικὸν ἀναγνωρίζονται ὡς ἀποκλειστικά καὶ δὴ θεῖα προνόμια τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου, αὐστηρῶς διακρινομένου καὶ ἐντεῦθεν ἐκ πάντων τῶν λοιπῶν τῆς ἐξαήμερου κτισμάτων. Διὰ δὲ τῶν τριῶν νέων τούτων θεῶν προνομίων, ἀφ' ἐνός μὲν διαγράφεται ἔτι σαφέστερον ἢ ἰδιάζουσα καὶ μοναδικὴ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπισφραγίζεται καὶ ἢ ἐν τῷ ὑλικῷ κόσμῳ ἐξέχουσα καὶ δὴ ἀπαραμίλλητος θέσις αὐτοῦ, προδιατυπούμενης ἅμα καὶ τῆς κατὰ μεταφυσικὴν ἐπέκτασιν θέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ὑπερβατικῷ καὶ καθαρῶς πνευματικῷ κόσμῳ.

Ἦδη ἐνταῦθα καὶ πρὶν ἢ χωρήσωμεν εἰς τὴν βραχυτάτην ἐξέτασιν τῶν εἰρημένων θεμελιωδῶν ἐκδηλώσεων τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», θεωροῦμεν ἀναγκαίαν τὴν διευκρίνισιν, ὅτι αὐταὶ ὑπάρχουν ἐν σπέρματι καὶ εὐρίσκονται ἐν ἀναπτύξει, ὡς ὑποδεικνύουν ἤδη τὰ προδηλωθέντα σαφῆ ὄρια τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκτάσεως τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», μάλιστα δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεθεὶς ἤδη ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου¹ προορισμὸς καὶ τελικὸς αὐτοῦ σκοπὸς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐξέλιξις καὶ δὴ ἢ πλήρης τῶν ἐκδηλώσεων τούτων ἀνάπτυξις, ὡς θέλομεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ διαπιστώσει, ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος.

Τὸ κοινωνικὸν ἐν πρώτοις, ὡς ἐκδήλωσις τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἐν μὲν τῇ α' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει ὑποδηλοῦται, νομίζομεν, ἤδη διὰ τοῦ «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»², ἔνθα δηλ. διακηρύσσεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δημιουργεῖται οὐ μόνον ὡς «ἐγὼ», ἀλλὰ καὶ ὡς «σύ» καὶ τίθεται οὕτως ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἢ βᾶσις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ ἢ ρίζα τῆς κοινωνικότητος. Τὸν δὲ ἀκρογωνιαίον λίθον τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ὁ ἀνθρώπινος διάλογος μεταξὺ ἐνός «ἐγὼ» καὶ ἐνός «σύ», κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ὑποδηλουμένου θεοῦ διαλόγου ἐν τῇ ἐξαγγελίᾳ τοῦ σχεδίου τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου³ ὡς «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» προσωπικοῦ ὄντος, δυναμένου νὰ ἴσταται ὡς «σύ» ἐναντι τοῦ «ἐγὼ» τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ. Διὰ δὲ τῶν λόγων, τοὺς ὁποίους μάλιστα εἰς β' πληθ. πρόσωπον ἀπευθύνει ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πανηγυρικῶς ἐγκαινίζεται ὁ ἔκτοτε ἀδιαλείπτως συνεχιζόμενος διάλογος τοῦ θεοῦ «ἐγὼ» πρὸς τὸ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ ἀνθρώπινον «σύ»⁴. Καὶ δὴ ὁ Θεὸς διὰ

1. Γεν. 1₂₆.

2. Γεν. 1₂₇.

3. Γεν. 1₂₆. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 248, ὑπόσημ. 5.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω τόμ. ΑΕ', σελ. 252, ὑπόσημ. 1,2.

τοῦ εὐτὼς ὑπ' αὐτοῦ ἀρξαμένου διαλόγου ἀγάπης καὶ χαρισμάτων καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον κοινωνὸν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν θείων ἀποφάσεων καὶ δωρεῶν πρὸς αὐτόν, διαθέτων ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτόν τὴν σειρὰν τῶν θείων προνομίων, ἐμφυτεύων δ' ἅμα καὶ τὴν ἑαυτοῦ ιδέαν, ὡς θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ὁ τ η τ α, εἰς τὴν «φυλήν» (שָׁדַד) τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐγγράφων τὴν ἠθικὴν του ἐπιταγὴν ὡς ἔ μ φ υ τ ο ν ἠ θ ι κ ὸ ν ν ὅ μ ο ν ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ¹.

Ἐν δὲ τῇ β' ἀνθρωπολογικῇ διηγήσει ἐπιμαρτυροῦνται καὶ δὴ καὶ διαφατίζονται ἅπαντα τὰ προμνημονευθέντα ἐν σχέσει πρὸς τὸ κοινωνικόν. Οὕτως ὑπενθυμίζομεν ἐνταῦθα τό τε βαθυστόχαστον «καὶ εἶπε Κύριος ὁ Θεός, οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον...»² καὶ τὸ «τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐκ εὐρέθη βοηθός ὁμοιος αὐτῷ»³ καὶ δὴ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τῆς γυναικὸς ὡς ἰσαξίου συντρόφου⁴, τὴν παρουσίαν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀδὰμ⁵, ὡς καὶ τοὺς περὶ τῆς γυναικὸς βαρυσημάντους ἐν προκειμένῳ λόγους τοῦ ἀνδρός⁶. Ἄρα τὸ πρῶτον ἐν τῷ παραδείσῳ ἀκούεται ἡ ἀνθρωπίνη φωνή, ὡς λόγος. Ὁ λόγος ἡμῶς οὗτος τοῦ ἀνθρώπου⁷ δὲν εἶναι μονόλογος, ἀλλ' ὁμιλία ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ συνανθρώπου, τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον δὲν εἶναι προσταγή, οὐδὲ περιαιτολογία, ἀλλ' ἔκφρασις εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀγάπης καὶ τιμῆς πρὸς τὸν συνάνθρωπον, ὡς δεικνύει ὁ ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ἀνδρός ἄφ' ἐνὸς μὲν ὑποδηλούμενος θαυμασμός καὶ εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸν Θεόν, ἐπιστεγάσαντα τὸ ἔργον αὐτοῦ διὰ τῆς πλάσεως τοῦ συνανθρώπου, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας καὶ τῆς θέσεως τοῦ τελευταίου τούτου. Μάλιστα δὲ σημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῇ κατωτέρῳ μνημονευθησομένη σχετικῇ ἐνότητι τῆς Σοφίας Σειράχ ρητῶς ἀναφέρεται ὁ προκισμὸς τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»⁸ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου καὶ διὰ «γλώσσης»⁹, ἵνα ἐν ὁμιλίᾳ ἐπικοινωνῇ μετὰ τε Θεοῦ καὶ τοῦ συνανθρώπου καὶ δι' «ὀφθαλμῶν»¹⁰, ὥστε νὰ θεᾷται τὸν τε Θεόν, μέσῳ τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ, καὶ τὸν συνάνθρωπον, περαιτέρω δὲ δι' «ἄτων»¹⁰, ἵνα ἀκούῃ τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ «καρδίας»¹⁰, ἵνα ἀγαπᾷ τὸν Θεὸν καὶ τὸν συνάνθρωπον. Διὰ τοῦ κοινωνικοῦ λοιπὸν κρημνίζονται τὰ τεῖχη τῆς ἐγωϊστικῆς ἀπομονώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὸ «ἐγὼ» αὐτοῦ ἀντιπαρατίθεται τὸ «σύ» τοῦ συνανθρώπου.

1. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ Ἰωβ 28_{28,32}, Παροιμ. 20₂₇, Ἐκκλ. 3₁₁, Σοφ.Σειρ. 17_{8,7,8}.

2. Γεν. 2₁₈.

3. Γεν. 2_{20β}.

4. Γεν. 2₂₁ἔξ.

5. Γεν. 2_{22β}.

6. Γεν. 2₂₈ἔξ. Πρβλ. ὅσα σχετικῶς ἐξετέθησαν ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 261ἔξ.

7. Γεν. 2₂₈ἔξ.

8. Σοφ.Σειρ. 17₈.

9. Σοφ.Σειρ. 17₈, πρβλ. Σοφ.Σειρ. 17_{8β}.

10. Σοφ.Σειρ. 17₈.

Πρὸς δὲ τούτοις ἐπισημαίνομεν ἐνταῦθα τὴν, οὕτως εἰπεῖν, πλαισίωσιν τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φυτεύσεως τοῦ «παραδείσου»¹, ὡς τόπου δηλ. οὐ μόνον ἰδανικῆς συναντήσεως καὶ μακαρίας κοινωνίας Θεοῦ-ἀνθρώπου, κοινωνήσαντος διὰ προσωπικῆς τοῦ Θεοῦ ἐπεμβάσεως τῆς θείας αὐτοῦ «πνοῆς»², ἀλλὰ καὶ ἀρμονικῆς καὶ ἐδαίμονος συμβιώσεως, ἀλληλοβοηθείας³ καὶ κοινωνίας ἀνθρώπου-συνανθρώπου. Ἐν τῇ κοινωνίᾳ ταύτῃ Θεοῦ-ἀνθρώπου ὁ Θεὸς χειραγωγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν τελειότητα καὶ μακαριότητα, διὰ δὲ τοῦ λόγου του⁴ ἀποκαλύπτων εἰς αὐτὸν τὸ θεῖον θέλημα τὸν προφυλάσσει οὕτως ἀπὸ τε τοῦ κακοῦ καὶ τῆς διαρρήξεως τῆς μετὰ τοῦ Θεοῦ προσωπικῆς κοινωνίας καὶ ὑποδεικνύει ἅμα εἰς αὐτὸν τὸν τε ἄμεσον καὶ τὸν τελικὸν αὐτοῦ σκοπὸν.

Ὅθεν ἤδη ἐν ταῖς δύο βασικαῖς πηγαῖς τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, ἰδίᾳ δ' ἐν τῇ καταυγαζομένη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὑπὸ τῆς κοινωνικότητος αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον κοινωνίας τῆς ἀγάπης αὐτοῦ β' διηγήσει, ἐκδηλοῦται τὸ κοινωνικὸν τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν αὐτόχρημα παραδεισιακὴν αὐτοῦ πληρότητα καὶ τὴν διττὴν αὐτοῦ ἔκφρασιν, ἥτοι ὡς συνάντησις καὶ δὴ ἄμεσος καὶ ἐνδοτέρα κοινωνία ἀγάπης, καθαρῶς προσωπικῆς σχέσις καὶ διάλογος ἔνθεν μὲν τοῦ θείου «ἐγὼ» πρὸς τὸ ἀνθρώπινον «σύ», ἔνθεν δὲ τοῦ «ἐγὼ» τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ «σύ» τοῦ συνανθρώπου καὶ ἰσοτίμου συντρόφου⁵. Ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας ταύτης ἐπόψεως τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐρείδεται ὁ θεοσυστατος θεσμός τοῦ γάμου, ὡς τοῦ θεμελίου τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, καὶ προσδιορίζεται ὁ κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον πνευματικὸς καὶ δὴ σαφῶς κοινωνικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ. Εἶναι δ' ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὁ γάμος⁶ τὸ θεοδώρητον ἀντίδοτον κατὰ τῆς φρίκης τῆς μονώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ καταυγαζομένη ὑπὸ τε τοῦ δημιουργικοῦ καὶ δὴ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν» συνάντησις, ἡ ἀλληλοβοήθεια

1. Γεν. 2₈ἔξ., 16ἔξ., πρβλ. Γεν. 3_{8α, 10α}.

2. Γεν. 2_{7β}, πρβλ. ὅσα ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 257ἔξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 301ἔξ.

3. Πρβλ. Γεν. 2_{18, 20β}, ἔνθα γίνεται τὸ πρῶτον χαρακτηριστικὴ χρῆσις τοῦ **יְיָ** («βοηθός»).

4. Γεν. 2₁₈ἔξ., πρβλ. Γεν. 3₁ἔξ., Σοφ. Σειρ. 17_{7β}, 1_{1β}, 18ἔξ., 15₁₄ἔξ. κλπ.

5. Προχείρως παραπέμπομεν ἐνταῦθα εἰς τὰ βαρυσήμαντα χωρία ἀφ' ἑνὸς μὲν Δευτ. 6₅ («*Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς δυνάμεώς σου*») καὶ Δευτ. 30₂₀ («*Ἀγαπᾶν Κύριον τὸν Θεὸν σου, εἰσακούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἔχεισθαι αὐτοῦ*»), πρβλ. καὶ Δευτ. 10₁₂, 11_{1, 18, 22} κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ Λευιτ. 19_{18γ} («*καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν*»), πρβλ. Δευτ. 19₂₁, Δευτ. 10_{10, 11} κλπ. ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς συνδυάζοντας τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεὸν μετὰ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον περιφήμους λόγους τοῦ Κυρίου ἐν Ματθ. 22₃₇ἔξ., Μάρκ. 12₂₈ἔξ., πρβλ. Λουκ. 10₂₆ἔξ.

6. Πρβλ. ἐνταῦθα Β.ΒΕΛΛΑ, Ὁ Ἰσραηλιτικὸς γάμος, Ἀθῆνα 1935.

καὶ ἡ κοινωνία ψυχῶν, ἀλλὰ καὶ σωμάτων¹, σύμμορφος πρὸς τε τὸ διφυῆς καὶ τὸ διγενές τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰδικώτερον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μεταφυσικὴν προέκτασιν τοῦ κοινωνικοῦ, δηλ. εἰς τὴν σχέσιν Θεοῦ-ἀνθρώπου καὶ ἀνθρώπου-Θεοῦ, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι ὁ Θεός, ἐπιθέτων, ὡς εἶδομεν, ἀνεξάλειπτον τὴν ἑαυτοῦ σφραγιδα, ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐμφυτεύων τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ νόμον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ δημιουργηθέντος «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ προσωπικοῦ καὶ ἐντεῦθεν φύσει θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος², θέτει τὰ ἀπαρασάλευτα θεμέλια τῆς ἀμέσου κοινωνίας καὶ προσωπικῆς σχέσεως ἀδιαλείπτου διαλόγου τοῦ θείου «ἐγὼ» μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου «σύ». Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἐπακολουθῶν διάλογος θεωρεῖται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ὡς ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου τροφή, ἀπαραίτητος καὶ αὐτῆ, ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ ὕλική³. Ἐντεῦθεν ἡ μεταφυσικὴ ἀνησυχία καὶ ἡ διαρκὴς φορὰ καὶ δὴ καὶ ἡ αἰωνία, ἅμα δὲ καὶ ἐσωτέρα πνευματικὴ ἐξάρτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεόν, ἐκφραζομένη διὰ τῆς σειρᾶς τῶν θρησκευτικοθητικῶν συναισθημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ἔδρα εἶναι, ὡς ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ διεπιστώσαμεν, αὐτῆ ἡ «ψυχὴ» (שׁוּנָה)⁴, εἰς ἣν, ὡς εἶδομεν, καὶ ἀναφέρεται εἰδικώτερον τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Κατὰ δὲ τὸν προμνημονευθέντα ἀδιάλειπτον διάλογον Θεοῦ-ἀνθρώπου ὁ Θεὸς ὁμιλεῖ καὶ ἀποκαλύπτεται καλῶν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὸ θέλημά του τὸν ἀνθρώπον, ἐνῶ ὁ ἀνθρώπος θρησκευεῖ, ἤτοι «ἐκζητεῖ» τὸν Θεόν⁵, καὶ προσεύχεται, δηλ. «αἶρει τὴν ψυχὴν» του⁶ πρὸς τὸν Θεόν. Οὕτως ἡ προσευχὴ εἶναι ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀνθρωπίνου «ἐγὼ» πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ θείου «σύ», τὸ δὲ κοινωνικὸν ὁ κρίκος ὁ συνδέων ἀρρήκτως Θεὸν καὶ ἀνθρώπον.

Μεθ' ὅσα ἐξετέθησαν, εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεράνη τις ὅτι ἡ ἐμφυτος

1. Ἐνταῦθα ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς χαρακτηριστικῆς χρήσεως τοῦ ῥήματος **נָטַי** («μυνώσκω») πρὸς δῆλωσιν καὶ τῆς γενετησίου σχέσεως τῶν συζύγων. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι τὸ ῥῆμα τοῦτο ἐν τῇ εἰρημένῃ σημασίᾳ δὲν χρησιμοποιεῖται μόνον περὶ τοῦ ἀνδρός (Γεν. 4_{1,17,26}, 24₁₈, Ι Σαμ. 1₁₉, Ι Βασ. 1₁, πρβλ. Ματθ. 1₂₆), ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς γυναικὸς (Γεν. 19₉, Ἀριθμ. 31₁₇έξ., Κρ. 11₃₉, 21₁₁έξ., πρβλ. Λουκ. 1₃₄).

2. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 561, ὑποσημ. 1.

3. Πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ Δευτ. 8_{8β} («ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτων μόνων ζήσεται ὁ ἀνθρώπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι τῷ ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ ζήσεται ὁ ἀνθρώπος») πρβλ. Νεεμ. 9₂₉. Παροιμ. 9₁έξ., Σοφ. Σολ. 16₂₈, Σοφ. Σειρ. 24₁₉έξ., Ἄμ. 8₁₁.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 610έξ., τόμ. ΛΣΤ', σελ. 602έξ.

5. Πρὸς τοὺς ἄλλους, πρβλ. ἐν προκειμένῳ ἰδίᾳ Ἱερ. 29₁₂₋₁₄ («Προσεύξασθε πρὸς με, καὶ εἰσακούσομαι ὑμῶν καὶ ἐκζητήσατέ με, καὶ εὐρήσατέ με, ὅτι ζητήσατέ με ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, καὶ ἐπιφανοῦμαι ὑμῖν»). Πρβλ. ἐπίσης Δευτ. 4₂₉, ὡς καὶ Ι Χρον. 16₁₁, 28₉, Ὡσ. 10₁₂, Ἄμ. 5₄, Ἡσ. 55₆έξ., Ψαλμ. 34₁₁, 42₂έξ., 63₉.

6. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 611, ὑποσημ. 4, ὡς καὶ ὑποσημ. 5έξ.

θρησκευτικότητας και ήθικότητας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἡ ἰδιάζουσα και τοσοῦτον χαρακτηριστικὴ ἐκδήλωσις τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ, ἀποτελεῖ τὴν μεγαλειώδη ἐπισφράγισιν τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἅμα δὲ και τὴν γέφυραν τὴν μετάγουσαν ἀπὸ τοῦ «κατ' εἰκόνα» πρὸς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ, μεθ' οὗ ὅπως δῆποτε και στενωῶς σχετίζεται ἡ θρησκευτικότης και ἡ ήθικότης τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐξ ἄλλου τὸ *δημιουργικόν*, ὡς ἀπαύγασμα τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀρκούντως σαφῶς διακρίνει τις κατ' ἀρχὴν ἐν τῇ θείᾳ εὐλογία «αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε»¹ τῆς α' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως, ὅπερ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς περὶ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» διδασκαλίας τῆς Π. Διαθήκης και ἐν ὄψει τοῦ λίαν διαφωτιστικοῦ χωρίου Γεν. 53² δεικνύει, ὅτι ὁ ἀνθρωπος καταξιοῦται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ ἀποβῆ συνεργὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνά τοὺς αἰῶνας συνεχιζόμενον δημιουργικὸν αὐτοῦ ἔργον³. Τοῦτο δὲ διότι κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ νέου ἀνθρώπου μεταδίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν γεννητόρων, πλην τῆς ὕλικῆς, και ἡ πνευματικὴ φύσις και δὴ τὸ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» μετὰ τῶν συμπαρομαρτουσῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ, ὡς και τὸ «καθ' ὁμοίωσιν»⁴. Περαιτέρω ὅμως εἰς τὴν ἤδη ἐξεταζομένην ἐκδήλωσιν εἰσάγει τὸ «καλὰ λίαν»⁵ τῆς α' διηγήσεως, ἔνθα δηλ. ὁ Θεὸς ἔργῳ ἀποκαλυπτόμενος διὰ τοῦ δημιουργικοῦ αὐτοῦ λόγου ἀφ' ἐνὸς μὲν κτίζει τὸν ἀνθρωπον «κατ' εἰκόνα» και «καθ' ὁμοίωσιν» αὐτοῦ, τ.ἔ. ἰκανὸν και πρὸς *δημιουργίαν*, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸν κόσμον «καλὸν λίαν», ἥτοι ἐπιδεκτικὸν τελειώσεως. "Ὅτι δὲ διὰ τὴν τελείωσιν τῆς «καλῆς λίαν» δημιουργίας παρέχεται θείῳ προνομίῳ σημαντικὸς δημιουργικὸς ρόλος εἰς τὸν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀνθρωπον, μαρτυρεῖται και ὑπὸ τοῦ «κατακυριεύσατε»⁶ τῆς γῆς, δι' οὗ ὁ Θεὸς προσκαλεῖ τὸν ἀνθρωπον νὰ ἀποκτήσῃ πλήρη κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς περιβαλλούσης αὐτὸν φύσεως ἀξιοποιῶν τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς ἅς, ὡς εἶδομεν, ἀναλύεται τὸ ἐν αὐτῷ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ».

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη κυριαρχία ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ὡς αὐτονόητον και ἀπολύτως ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τὴν πλήρη *γνῶσιν*, αὐτοῦ, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ κυριαρχία καθίσταται τελείως ἀνέφικτος διὰ τὸν

1. Γεν. 1₂₈, πρβλ. Γεν. 9₁.

2. Ἐν προκειμένῳ πρβλ. ὅσα σχετικῶς ἐλέγχθησαν ἀνωτέρω, σελ. 217ἔξ.

3. Πρβλ. ἐνταῦθα Γεν. 4_β (*ἀέτησάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ*) και τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν χωρίων ἐκείνων τῆς Π. Διαθήκης, ἔνθα ὁ Θεὸς ἐμφανίζεται ὡς χαρίζων τὰ τέκνα, ἰδίᾳ εἰς ἀτέκνους συζύγους.

4. Ταῦτα πάντα συνάγονται ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐρμηνείας τοῦ περιλαλήτου χωρίου Γεν. 5₈.

5. Γεν. 1₃₁. Πρβλ. και ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 246 και αὐτόθι ὑπόσημ. 8.

6. Γεν. 1₂₈, πρβλ. Σοφ. Σειρ. 17₄.

ἄλλως ἀνίσχυρον ἔναντι τῆς φύσεως καὶ δὴ εὐθραυστον κατὰ τὸ σῶμα ἄνθρωπον. Περὶ δὲ τῆς γνώσεως ταύτης, δηλ. τῆς «ἐπιστήμης»¹, λίαν διαφωτιστικὰ εἶναι τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῆς Σοφίας Σειράχ: «Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ»². Καὶ ναὶ μὲν, ὡς μόλις διεπιστώσαμεν, ὁ Θεὸς εἶναι ὁ χορηγὸς τῆς «ἐπιστήμης»³, ἐπεκτεινομένης συμφώνως πρὸς τὰ ἤδη ἐκτεθέντα περὶ τοῦ κοινωνικοῦ⁴ καὶ ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ πεδίου⁵, πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπαιτεῖται δημιουργικὴ ἐργασία καὶ ἐν γένει δραστηριότης, μάλιστα δὲ λελογισμένη χρῆσις τῶν πνευματικῶν προσόντων τοῦ ἀνθρώπου, τῶν συνιστώντων τὸ ἐν αὐτῷ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Ἐν ὄψει τῶν δεδομένων τούτων, δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι τὸ «κατακυριεύσατε»⁶ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τοῦ πολιτισμοῦ, τὴν δημιουργίαν τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς ἀναθέτει εἰς τὸν «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ κτισθέντα ἄνθρωπον διὰ τοῦ εἰρημένου βαρυσσημάντου προσκλητηρίου⁶.

Ὡς ὅμως προκειμένου περὶ τοῦ κοινωνικοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ ἐπιβεβαιουῦσα καὶ δὴ καὶ συμπληροῦσα τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τοῦ δημιουργικοῦ β' ἀνθρωπολογικῆ διήγησις, ἐν τῇ ὁποίᾳ καὶ ἀπαντᾷ ἐν πρώτοις τὸ «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν»⁷, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν ἤδη κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν δύο θεμελιωδῶν πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης⁸. Οὕτω διὰ μὲν τοῦ «ἐργάζεσθαι» δηλοῦται ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ δημιουργικῶς ἐργαζομένου Θεοῦ⁹, τὸ δημιουργικὸν τοῦ ἀνθρώπου σαφῶς ἐν τῇ διηγῆσει ταύτῃ θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς ἐργασίας, ὡς τοῦ θείου προνομίου, παρεχομένου εἰς τὸν ἄνθρωπον ἤδη κατὰ τὴν παραδεισιακὴν αὐτοῦ κατάστασιν. Τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ προνομίου τούτου τῆς δημιουργικῆς ἐργασίας διαφωτίζει ὅπως δῆποτε ὁ ἐν τῇ α' διηγῆσει προμνημονευθεὶς χαρακτηρισμὸς τοῦ κόσμου ὡς «καλοῦ λίαν»¹⁰. Διὰ δὲ τοῦ «φυλάσσειν», προϋ-

1. Διὰ τοῦ «ἐπιστήμη» ἀποδίδουν οἱ Ὁ' τά: **בְּיָנָה** (πρβλ. Ἰώβ 28₂₈, Σοφ.Σειρ. 38₈), **יָגֵן** (πρβλ. Σοφ.Σειρ. 16₂₆), **לְיָגֵן** (πρβλ. Σοφ.Σειρ. 16₂₄) κλπ.

2. Σοφ.Σειρ. 38₈, πρβλ. Σοφ.Σολ. 7₁₅έξ., Σοφ.Σειρ. 17₇έξ. κλπ.

3. Γενικώτερον πρβλ. ἐνταῦθα Ψαλμ. 94_{10β}, Παροιμ. 3₁₈έξ., Σοφ.Σειρ. 16₂₄έξ.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 560έξ.

5. Τὴν τοιαύτην προσέκτασιν τῆς «ἐπιστήμης» εὐρίσκομεν πολλαχῶς μαρτυρομένην ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ, ὡς π.χ. καὶ ἐν τοῖς χωρίοις Ἰώβ 28₂₈, Ψαλμ. 111₁₀, Παροιμ. 1₇έξ., 9₁₀, Σοφ.Σειρ. 1₁₄₋₂₈, 17₇έξ., 19₂₀έξ., 21₁₁, 39₈έξ., 45₆ κλπ. Πράγματι ἀποκαλυπτικὸν εἶναι ἐν προκειμένῳ τὸ χωρίον Γεν. 3₅, ὅπερ περιλαμβάνει τοὺς πρὸς τὴν γυναῖκα λόγους τοῦ ὄφως περὶ πλήρους γνώσεως διὰ τῆς καταπατήσεως τῆς θείας ἐντολῆς (Γεν. 2₁₇, πρβλ. Γεν. 3₈).

6. Γεν. 1₂₈, Πρβλ. Σοφ.Σειρ. 17₄.

7. Γεν. 2_{15β}.

8. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΕ', σελ. 260έξ.

9. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ Γεν. 1-2.

10. Γεν. 1₃₁. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 564, ὑποστμ. 5.

ποθέτοντος τὸ «ἐργάζεσθαι», ἐμφαίνεται, νομίζομεν, οὐ μόνον ὁ σκοπός, ἀλλὰ καὶ τὸ συγκεκριμένον περιεχόμενον τοῦ «ἐργάζεσθαι», τ.ἔ. διαλάμπει ὁ σκοπιμὸς καὶ δὴ δημιουργικὸς χαρακτήρ τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου, καλουμένου ὅπως «φυλάσσει» τὸν «παράδεισον», ὡς ἀκριβῶς παρέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, δηλ. νὰ διατηρήσῃ ἀλώβητον καὶ ἀναλλοίωτον τὸ πρὸς χάριν αὐτοῦ συντελεσθὲν ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ἡ διαφύλαξις τοῦ «παράδεισου» καὶ δὴ, ὡς εἶδομεν κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς σχετικῆς διηγήσεως¹, ἡ διατήρησις τῆς παραδεισιακῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα ἡ διὰ τῆς πρὸς τὰ ἔξω, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ ἔσω κατευθυνομένης δημιουργικῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου τελειώσις τοῦ κτισθέντος «καλοῦ λίαν» θείου ἔργου, ἀποτελοῦντα τὸ συγκεκριμένον, κύριον καὶ οὐσιῶδες δημιουργικὸν ἔργον τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» κτισθέντος ἀνθρώπου, ἀφ' ἑνὸς μὲν μαρτυροῦν περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀναδεικνύεται εἰς συνεργὸν τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπισημαίνουν τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀνάθεισιν τῆς τοιαύτης εὐθύνης εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἀναγνωρίζεται ἐντεῦθεν καὶ ὡς ἔναντι αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ὑπεύθυνον προσωπικὸν ὄν.

Ἡ ἐργασία λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου προσλαμβάνει ὑψηλὸν περιεχόμενον καὶ βαθύτερον νόημα καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ οὐχὶ ὡς ἀπλῆ ἀπασχόλησις, ἀλλὰ ὡς δημιουργικὴ, σκοπιμὸς καὶ δὴ καὶ ὡς ὑπεύθυνος ἐργασία καὶ θεία συνεργασία. Ὄθεν καὶ πάλιν ἐνταῦθα δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἐν τῇ ὑπευθύνῳ ἐργασίᾳ καὶ θείᾳ συνεργασίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, συμφώνως καὶ πρὸς τὴν β' διήγησιν, τίθενται τὰ θεμέλια τοῦ συμμόρφου πρὸς τὴν καταγωγὴν, τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἡθικοῦ καὶ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς ἀποτελέσματα τοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἀπορρέοντος δημιουργικοῦ. Οὐχὶ δ' ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου θὰ ἠδύνατό τις νὰ διακρίνη καὶ τὸ λίκνον τοῦ τοιοῦτου πολιτισμοῦ, ὅπερ εἶναι «ὁ παράδεισος» καὶ ὡς τόπος ἰδανικῆς συναντήσεως καὶ μακαρίας κοινωνίας καὶ δὴ καὶ συνεργασίας καὶ συνδημιουργίας Θεοῦ-ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπου-συνανθρώπου².

Καὶ ταῦτα μὲν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ «ἐργάζεσθαι καὶ φυλάσσειν»³ τῆς β' διηγήσεως, περὶ οὗ ὅμως θὰ ὁμιλήσωμεν καὶ ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ.

Ἄλλ' ἐν τῇ διηγήσει ταύτῃ λέγεται ἐπίσης ὅτι ὁ Θεὸς «ἤγαγεν»⁴ τὰ ζῶα πρὸς τὸν ἄνθρωπον «ἰδεῖν τί καλέσῃ αὐτά»⁵, ὅπερ ἐπιμαρτυρεῖ τὰ ἀνωτέρω διαπιστωθέντα, ἐφ' ὅσον δι' αὐτοῦ δηλοῦται ὅτι ὁ ἄνθρωπος καταξιοῦται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀποβῆ ἰσχυρὸς, ἡμᾶ δὲ καὶ συνεργὸς αὐτοῦ καὶ δὴ ὅτι ὁ ἄν-

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 260έξ.

2. Ἄξια ὑπομνήσεως εἶναι ἐνταῦθα ἡ ἐν ἀρχῇ τῆς β' διηγήσεως εἰσαγωγικὴ παρατήρησις Γεν. 2,7 («καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν»).

3. Γεν. 2,16β.

4. Γεν. 2,19β.

5. Γεν. 2,20, πρβλ. Γεν. 2,18.

θρωπος, δίδων ὀνόματα¹ εἰς τὰ εὐθὺς μετ' αὐτὸν τελειότερα δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ, συμπληροῦ, τρόπον τινά, τὸ χάριν αὐτοῦ μήπω συντελεσθὲν δημιουργικὸν ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα διὰ τῆς ὀνοματοδοσίας ταύτης, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπιθέσῃ οὗτος ἐπὶ τοῦ θείου ἔργου τὴν σφραγιδα καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσωπικότητος, ἀποδεικνύων ἅμα τὴν τε σύνεσιν καὶ τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ διότι, ὡς δύναται τις εὐκόλως νὰ ἀντιληφθῆ, διὰ τοῦ *αἰδεῖν...*² ὑπεμφαίνεται, ὅτι τοῦ ἔργου τῆς ὀνοματοδοσίας προηγεῖται ἢ ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου γνῶσις ἐνὸς ἐκάστου τῶν ζώων, ἥτοι προϋποτίθεται ἢ «ἐπιστήμη», ὥστε τὸ ὑπ' αὐτοῦ διδόμενον ὄνομα νὰ ἀνταποκρίνηται πρὸς τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν, τὰς χαρακτηριστικὰς ἰδιότητας καὶ τὰ γνωρίσματα καὶ δὴ καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ζώων. Ἀξίον μάλιστα ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν α' διήγησιν, τὸ σπουδαῖον ἔργον τῆς ὀνοματοδοσίας ἐνὸς ἐκάστου δημιουργήματος ἀνήκει εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν δημιουργόν, δηλ. τὸν Θεόν. Ὡς πρὸς δὲ τὸ πρῶτον σημεῖον τοῦ δημιουργικοῦ, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν δημιουργίαν νέων ἀνθρώπων, ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ παραπέμψωμεν εἰς ὅσα ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ ἐλέχθησαν σχετικῶς κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τῆς β' διηγήσεως, ἅτινα καὶ ἐπιμαρτυροῦν, ἀλλὰ καὶ συμπληροῦν τὰ ἐξ ἀφορμῆς τῆς α' διηγήσεως συναφῶς ἐκτεθέντα³.

Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ δημιουργικόν, ὡς θεμελιώδης καὶ χαρακτηριστικὴ ἐκδήλωσις τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», οὐ μόνον ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἐργασίας, τὴν ὁποίαν καὶ σαφῶς, ὡς διεπιστώσαμεν, προϋποθέτει, ἀλλὰ καὶ ἀναλύεται κατὰ πρῶτον καὶ κύριον λόγον εἰς σκόπιμον, δημιουργικὴν καὶ δὴ ὑπεύθυνον προσωπικὴν ἐργασίαν καὶ συνεργασίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ ἤδη γνωστῇ διττῇ τοῦ κοινωνικοῦ ἐκφάνσει, δηλ. μετὰ τε τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ συνανθρώπου. Ἐτι δὲ ἐκδηλοῦται καὶ ὡς δραστηριότης ἐν γένει, μάλιστα δὲ καὶ ὡς πνευματικὴ δραστηριότης, ἐκφραζομένη καὶ ὡς «ἐπιστήμη».

Διὰ πάντων τούτων ὁ ἄνθρωπος ποιούμενος χρῆσιν ἰδίᾳ τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ χαρισμάτων καὶ θείων αὐτοῦ προνομίων, εἰς ἃ εἶδομεν ὅτι ἀναλύεται τὸ ἐν αὐτῷ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», καλεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ διαφυλάξῃ, ἀσκήσῃ, ἀναπτύξῃ καὶ τελειοποιήσῃ αὐτὰ καὶ οὕτως ἐπιθέσῃ ἅμα ἀνεξίτηλον τὴν σφραγιδα τῆς ἰδίας αὐτοῦ προσωπικότητος οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἔξω, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἔσω αὐτοῦ κόσμου⁴ καὶ δημιουργήσῃ οὗτος, θεία συνεργία, ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν πολιτισμὸν, τὰ θεμέλια τοῦ ὁποίου τίθενται, ὡς εἶδομεν, ἐν αὐτῷ τῷ «παραδείσῳ», ὅστις καὶ εἶναι, ὡς εἴπομεν τὸ λίκνον αὐτοῦ. Τὸν δὲ πολιτισμὸν τοῦτον, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ δημιουργικοῦ, ἱκανοῦται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νὰ με-

1. Γεν. 2₂₀, πρβλ. Γεν. 2₁₈.

2. Γεν. 2_{19β}.

3. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 266έξ.

4. Πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ Σοφ. Σολ. 12₄έξ.

ταδώση ἀκολούθως, ὡς πολύτιμον πνευματικὴν κληρονομίαν πρὸς περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ τελείωσιν εἰς τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους αὐτοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους βεβαίως μεταλαμπαδεύει, καὶ πάλιν ἔνεκα τοῦ δημιουργικοῦ, ἅπαντα τὰ κύρια καὶ οὐσιώδη συστατικὰ στοιχεῖα καὶ τὰς ἤδη ἐξεταζομένας θεμελιώδεις ἐκδηλώσεις τοῦ ἐν αὐτῷ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ»¹. «Ὅθεν μεθ' ὅσα διεπιστώθησαν ἀνωτέρω εἶναι προφανές ὅτι, ὡς τὸ κοινωνικόν, οὕτω καὶ τὸ δημιουργικόν, μάλιστα δὲ τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἀποτελοῦν τὴν γέφυραν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ τοῦ «κατ' εἰκόνα» πρὸς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ.

Τὸ ἀρχικόν, ὡς ἐκδήλωσις τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἀπτελεῖ ἀναμφιβόλως τὸ ἐπιστέγασμα πάντων τῶν προαναφερθέντων θείων προνομίων, δι' ὧν ἐπροικίσθη ὁ ἄνθρωπος καταστάς οὕτω κορωνὸς τῆς ὄρατῆς δημιουργίας. Τὰ δὲ ἐξετασθέντα ἤδη θεῖα προνόμια τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελοῦν ἀναμφιβόλως προϋπόθεσιν τοῦ ἀρχικοῦ, ὅπερ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χαρακτηρίσῃ τις καὶ ὡς συγκεφαλαίωσιν αὐτῶν. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι αἱ περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἀνθρωπολογικαὶ τῆς Π. Διαθήκης μαρτυρίαι εἶναι οὐ μόνον σαφέστεραι, ἀλλὰ καὶ ἀφειδέστεραι, ἐνῶ καὶ ἐν προκειμένῳ βεβαίως θεμελιώδεις εἶναι αἱ δύο γνωσταὶ πηγαὶ τῆς Γενέσεως². Εἰδικώτερον ἢ ἀ' διήγησις ρητῶς μνημονεύουσα τοῦ «καὶ ἀρχέωσαν...»³, περιλαμβανομένου ἤδη ἐν τῷ θείῳ σχεδίῳ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀναγνωρίζει τοῦτον ὡς τόν, μετὰ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν», εἰδικώτερον καὶ οὕτως εἰπεῖν πλέον ἐνδοκόσμιον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου⁴. Ἀκολούθως ἡ αὐτὴ ἀ' διήγησις, μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἀφιεροῖ ὀλόκληρον στίχον εἰς τὸ ἀρχικὸν διακηρύσσουσα τοῦτο διὰ τε τοῦ «καὶ κατακυριεύσατε...» καὶ τοῦ «καὶ ἀρχετέ...»⁵. Ἡ τοσοῦτον χαρακτηριστικὴ χρῆσις τῶν ρημάτων **שָׁרָה** («κατακυριεύω») καὶ **יָרַד** (I («ἄρχω»), λαμβανομένων ὁμοῦ, ἐμφαίνει σαφῶς ὅτι ὁ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος ἐγκαθίσταται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς φύσει καὶ θέσει τοποτηρητῆς αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ καὶ δὴ καὶ ὡς ἀντιβασίλευς ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ὄρατῆς δημιουργίας, ἐφ' ὅσον ὁ Θεὸς ἐκχωρεῖ εἰς αὐτὸν ἔκτακτα κυριαρχικὰ καὶ βασιλικὰ δικαιώματα, περιβάλλον αὐτὸν δι' ἐξουσίας ἐπὶ πάσης τῆς ἀλόγου κτίσεως⁶. Τοῦτο δὲ ἵνα ὁ ἄνθρωπος «κατακυριεύσῃ» μὲν τῆς φύσεως, ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἐδηλώθη κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ

1. Πρβλ. Γεν. 5₁, ὡς καὶ ὅσα ἐν τοῖς πρόσθετον ἐλέχθησαν σχετικῶς, σελ. 564, ὑπόσημ. 2.

2. Πρὸς τοὺς ἄλλοις, πρβλ. ἐνταῦθα D.T.ASSELIN, The Notion of Dominion in Genesis 1-3 (ἐν: CBQ 16, σελ. 277-294), 1954.

3. Γεν. 1_{26β}.

4. Ὑπενθυμίζομεν ἐν προκειμένῳ τὴν ἐν Γεν. 1₂₆ ἐξ. ἔννοιαν τοῦ συνδέσμου «καὶ» (1), περὶ ἧς πρβλ. ἀνωτέρω: σελ. 220 ἐξ.

5. Γεν. 1₂₈.

6. Πρβλ. ἐνταῦθα Ψαλμ. 8₉ ἐξ.

δημιουργικοῦ, «ἄρχη» δὲ τοῦ ἐν τῇ ἐξελικτικῇ σειρᾷ ἀνωτέρου μετ' αὐτὸν ζωϊκοῦ βασιλείου, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν βεβαίως ὅτι πρότερον ὁ ἄνθρωπος ἤθελε γνωρίσει τοῦτο, ὡς εἶδομεν ἄλλως τε ὅτι δεικνύει καὶ ἡ β' διήγησις ὁμιλοῦσα περὶ τῆς ὀνοματοδοσίας τῶν ζώων ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἀναγκαῖα λοιπὸν προϋπόθεσις καὶ τοῦ ἀρχικοῦ εἶναι ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῶν πνευματικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων καὶ δὴ ἡ ἐκ μέρους αὐτοῦ ἄσκησις ἐπιστήμης, περὶ ἧς ἐπίσης ὁμιλήσαμεν ἤδη ἀνωτέρω.

Τὰ μόλις ἐκτεθέντα περὶ τοῦ ἀρχικοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν α' ἀνθρωπολογικὴν διήγησιν, πιστοῦνται καὶ ὑπὸ τῆς ἀφιερύσεως ἐν προκειμένῳ δύο σχεδὸν στίχους αὐτῆς β' διηγήσεως¹. Ἐν αὐτῇ δὲ τὸ ἀρχικὸν διακηρύσσεται διὰ τοῦ προμνημονευθέντος «ἤγαγεν...»² καὶ δὴ διὰ τοῦ «καὶ ἐκάλεσεν Ἀδάμ...»³. Ὡς γνωστὸν δὲ ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης ὀνοματοδοσία μαρτυρεῖ ἀψευδῶς περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου κυριαρχίας ἐπὶ τῶν ζώων, ὑπεμφαινομένης ἅμα καὶ τῆς ἐπὶ τῆς φύσεως καθ' ὅλου κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐξουσιάζοντος τῶν ζώων, ὡς τῶν μετὰ τὴν ἄνθρωπον τελειοτέρων δημιουργημάτων⁴. Καὶ ἐνταῦθα ἐπίσης εἶναι ἄξιον ὑπομνήσεως, ὅτι ἡ ἐκφράζουσα τὴν κυριαρχίαν ὀνοματοδοσία εἶναι κατὰ τὴν α' διήγησιν ἔργον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ⁵, γεγονός ὅπερ δεικνύει ὅτι τὸ ἀρχικὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐν τέλει τὸ πρότυπον τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου.

Ἄλλ' ὡς ἤδη ὑπεδηλώθη, τὸ ἀρχικὸν ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ σειρᾶς ἀνθρωπολογικῶν χωρίων τῆς Π. Διαθήκης⁶, ἅτινα ἐρμηνεύουν καὶ διαφωτίζουν τὰ ὑπὸ τῶν δύο θεμελιωδῶν πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης λεγόμενα σχετικῶς. Οὕτως ὑπεθυμίζομεν ἐνταῦθα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ τὴν ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὴν σχετικὴν μαρτυρίαν τῆς βίβλου τῶν Ψαλμῶν:

«Κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου,
πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ,
~~πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας,~~
ἐτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου,
τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης,
τὰ διαπορευόμενα τρίβους θαλασσῶν»⁷.

Πρὸς τούτοις δὲ μνημονευτέα ἐνταῦθα καὶ ἡ ἐξ ἴσου εὐγλωττος μαρτυρία τῆς Σοφίας Σολομώντος:

1. Γεν. 2₁₉ ἐξ.

2. Γεν. 2₁₀ β.

3. Γεν. 2₂₀.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 262 ἐξ.

5. Πρβλ. Γεν. 1_{8α, 8α, 10α}.

6. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ Γεν. 9₂ γ, Σοφ. Σολ. 10₂, Σοφ. Σειρ. 17_{2, 3, 4}, βλ. καὶ εὐθὺς κατωτέρω.

7. Ψαλμ. 8₇₋₉.

«Θεὲ πατέρων καὶ Κύριε τοῦ ἐλέους
ὁ ποιήσας τὰ πάντα ἐν λόγῳ σου
καὶ τῇ σοφίᾳ σου κατασκευάσας ἄνθρωπον,
ἵνα δεσπόζη τῶν ὑπὸ σοῦ γενομένων κτισμάτων
καὶ διέπη τὸν κόσμον ἐν οἰσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ
καὶ ἐν εὐθύτητι ψυχῆς κρίσιν κρίνη»¹.

Μεθ' ὅσα ἐξετέθησαν ἀνωτέρω δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι τὸ ἀρχικόν, ὡς κατ' ἐξοχὴν θεῖον προνόμιον καὶ δὴ ὡς θεμελιώδης ἐκδήλωση τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», ἐρείδεται πρωτίστως καὶ κυρίως ἐπὶ τῶν ἀπορρευσῶν ἐκ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου² καὶ ἐντεῦθεν ἀναφέρεται εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ «πνεύματος»³ ἐπὶ τῆς ὑλικῆς δημιουργίας, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ἡ πνευματικὴ φύσις ἐν τῇ ἤδη ἀνωτέρω προσδιορισθείσῃ σχέσει αὐτῆς πρὸς τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» εἶναι ἡ κατὰ θεῖον καὶ ἀποκλειστικὸν προνόμιον διακρίνουσα αὐστηρῶς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν ζώων, πρὸς τὰ ὁποῖα, ὡς πολλάκις ἤδη ἐτονίσθη καὶ συγγενεῦει οὗτος κατὰ τὴν ὑλικὴν φύσιν. Εὐνόητον μάλιστα εἶναι νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἐκφράζουσα τὸ ἀρχικόν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπὶ τῆς ἐαυτοῦ ὑλικῆς φύσεως³, δεδομένου ὅτι, ὡς μόλις ἐλέχθη, τὸ ἀνθρώπινον «σῶμα» (רֶשֶׁת) συγγενεῦει πρὸς τὰ ζῶα καὶ τὴν ὑλικὴν γενικῶς δημιουργίαν, ἐξ ἧς, κατὰ τὴν β' διήγησιν, καὶ ἐλήφθη τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας κυριαρχεῖ ὁ ἄνθρωπος. Οὕτως ἡ αὐτοκυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν ἅμα καὶ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν πάσης ἄλλης κυριαρχίας. Ἡ δὲ τοιαύτη μεταφυσικὴ, οὕτως εἰπεῖν, προέκτασις τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ ἀνθρώπου δικαιολογεῖται ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, δοθέντος ὅτι τὸ ἀρχικόν τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ, ὡς εἶδομεν, τὸ πρότυπον τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» ἀρχικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διαφωτιστικὴ δ' εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ ἐξῆς μαρτυρία τῆς σοφιολογικῆς γραμματείας, ἥτις, ἀναφερομένη εἰς τὴν θεϊαν σοφίαν, θεωρεῖ αὐτὴν ὡς δοτῆρα τῶν ἤδη διαγραφεισῶν προϋποθέσεων τοῦ ἀρχικοῦ τοῦ ἀνθρώπου:

«Ἐδωκέ τε αὐτῷ ἰσχὴν κρατῆσαι πάντων»⁴.

Ἐν ὅφει τῶν ἀνωτέρω γενομένων διαπιστώσεων, ὑπὸ τὸ φῶς δὲ τῶν λεχθέντων περὶ τοῦ δημιουργικοῦ, καὶ τὸ ἀρχικόν ἐμφανίζεται ὡς ἡ ἀφετηρία

1. Σοφ. Σολ. 9₁₋₃.

2. Τοῦτο ἐμφανίζει, νομίζομεν, τὸ κατωτέρω μνημονευθὸν χωρίον Σοφ. Σειρ. 17₃ ἐξ. καὶ δὴ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ σειρὰ τῶν λέξεων. Πρὸς τούτους πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σελ. 568, ὑποσημ. 4.

3. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ Γεν. 6₃, βλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΑΖΤ', σελ. 298, ὑποσημ. 7. Περαιτέρω πρβλ. τὸ χαρακτηριστικὸν χωρίον Ψαλμ. 49_{19,21}, πρβλ. Ψαλμ. 82₆ ἐξ.

4. Σοφ. Σολ. 10₂.

τοῦ πολιτισμοῦ. Παρέχεται δηλ. τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ πάντων τῶν ἐκτάκτων καὶ θείων προνομίων, εἰς ἃ ἀναλύεται τὸ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», κυριαρχῶν ὀλοκλήρου τῆς φύσεως καὶ ἐξουσιάζων τῶν ἐν αὐτῷ δυνάμεων, καταστήσῃ τὴν ὑλικὴν αὐτοῦ φύσιν θεραπαινίδα τῆς πνευματικῆς¹ καὶ δημιουργήσῃ οὕτω πνευματικὸν πολιτισμόν. Τοῦτο ἄλλως τε πιστοῦται καὶ ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἐν τῇ ἀ' διηγῆσει τὸ ἀρχικὸν προσδιορίζεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὡς ὁ πρῶτος στόχος καὶ ὁ εἰδικώτερος σκοπὸς τοῦ ἐπιγείου βίου τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δὲ δηλωθεῖσα ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ προέκτασις τοῦ ἀρχικοῦ, ὑφ' ἣν ἔννοιαν διεγράφη ἀνωτέρω, δεικνύει τὸν ὑφιστάμενον σύνδεσμον καὶ τὴν στενὴν αὐτοῦ σχέσιν πρὸς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν», ὡς τὸν προορισμόν τοῦ ἀνθρώπου.

Πρὶν ἢ περατώσωμεν τὴν ἐπισκόπησιν ταύτην τῶν ἀπορρουσῶν ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» τριῶν θεμελιωδῶν ἐκδηλώσεων, ἥτοι τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ δημιουργικοῦ καὶ τοῦ ἀρχικοῦ, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ ὑπογραμμίσωμεν ἐναυθὰ τὸ διαπιστωθὲν ἤδη καὶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν ἐνὸς ἐκάστου τούτων ἀ λ λ η λ ἐ ν δ ε τ ο ν αὐτῶν. Οὕτω τὸ κοινωνικὸν προοδοποιεῖ τὸ δημιουργικόν, τὸ δὲ ἀρχικὸν προϋποθέτει τὸ δημιουργικόν. Πρὸς τούτοις δὲ αἱ περὶ ὧν ἐν προκειμένῳ ὁ λόγος ἐκδηλώσεις τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» στενωῶς σχετίζονται πρὸς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν», εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁποίου καὶ εἰσάγουν.

Ταῦτα διὰ βραχέων περὶ τῶν κυρίων καὶ οὐσιωδῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ τῶν θεμελιωδῶν αὐτοῦ ἐκδηλώσεων, δι' ὧν, ἐμφαινομένης ἀφ' ἐνὸς μὲν τῆς οὐσιώδους διαφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ πάντων τῶν δημιουργημάτων τῆς ἐξαήμερου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆς στενῆς πνευματικῆς σχέσεως καὶ συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ἀναδεικνύεται ἡ ιδιάζουσα καὶ ἀνυπέβλητος μεταξὺ τῶν λοιπῶν ὀρατῶν κτισμάτων ἀξία τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθέντος ἀνθρώπου καὶ προσδιορίζεται ἡ ἐν τῇ ἐξαήμερῳ δημιουργία μοναδικὴ καὶ ἀσύγκριτος θέσις αὐτοῦ, ὑποδηλουμένου ἅμα καὶ τοῦ ἀπολύτως συμμόρφου πρὸς τὴν ἀξίαν καὶ τὴν θέσιν ταύτην θείου π ρ ο ο ρ ι σ μ ο ῦ τοῦ ἀνθρώπου, περὶ οὗ ὅμως ἐν τῇ ἐπομένῃ τελευταίᾳ παραγράφῳ εἰδικώτερον ὁ λόγος. "Οτι δὲ τὰ εἰρημένα οὐσιώδη συστατικὰ τοῦ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» καὶ αἱ σπουδαιότεραι αὐτοῦ ἐκδηλώσεις ἐμμέσως ἢ καὶ ἀμέσως πιστοῦνται ὑφ' ὀλοκλήρου τῆς Π. Διαθήκης, μόλις εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν, δι' ὃ ἄλλως τε καὶ ἠρκέσθημεν κατὰ τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν αὐτῶν κυρίως εἰς τὰς θεμελιώδεις μαρτυρίας τῶν δύο βασικῶν πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης. Σκόπιμον ὅμως θεωροῦμεν ἐναυθὰ τὴν ἄνευ σχολίου τινὸς μνείαν τοῦ ἐξῆς λίαν εὐγλώττου, ὅσον καὶ σπουδαίου χωρίου τῆς Σοφίας Σειράχ, ἐνθα ἀυθεντικῶς ἐρμη-

1. Πρβλ. ἀνωτέρω, σελ. 570, ὑποσημ. 3.

νεύεται, νομίζομεν, ἡ βαρυσήμαντος λακωνικὴ ἔκφρασις («κατ' εἰκόνα Θεοῦ»), συγκεφαλαιοῦνται δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀνάλυσιν αὐτῆς ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ διαπιστωθέντα:

Ἐκτίσεν ἐκ γῆς ἄνθρωπον
καὶ πάλιν ἀπέστρεφεν αὐτὸν εἰς αὐτήν.
Ἡμέρας ἀριθμοῦ καὶ καιρὸν ἔδωκεν αὐτοῖς
καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τῶν ἐπ' αὐτῆς.
Καθ' ἑαυτὸν ἐνέδυσεν αὐτοὺς ἰσχὺν
καὶ κατ' εἰκόνα αὐτοῦ ἐποίησεν αὐτούς.
Ἔθηκε τὸν φόβον αὐτοῦ ἐπὶ πάσης σαρκὸς
καὶ κατακυριεύειν θηρίων καὶ πετεινῶν.
Ἔλαβον χρῆσιν τῶν πέντε τοῦ Κυρίου ἐνεργημάτων,
ἕκτον δὲ νοῦν αὐτοῖς ἔδωκ' ἵνα μερίζωσιν,
καὶ τὸν ἕβδομον λόγον ἐρμηγέα τῶν ἐνεργημάτων αὐτοῦ.
Διαβούλιον καὶ γλῶσσαν καὶ ὄφθαλμούς,
ᾧτα καὶ καρδίαν ἔδωκεν διανοεῖσθαι αὐτοῖς.
Ἐπιστήμην συνέσεως ἐπέπλησεν αὐτοὺς
καὶ ἀγαθὰ καὶ κακὰ ὑπέδειξεν αὐτοῖς.
Ἔθηκε τὸν φόβον αὐτοῦ ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν
δεῖξαι αὐτοῖς τὸ μεγαλεῖον τῶν ἔργων αὐτοῦ.
καὶ ἔδωκε δι' αἰῶνων ναυχᾶσθαι ἐπὶ τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ,
ἵνα διηγῶνται τὰ μεγαλεῖα τῶν ἔργων αὐτοῦ,
καὶ ὄνομα ἀγιασμοῦ αἰνέσουσιν»¹.

Ἄνάλογος πρὸς τὴν τοιαύτην ἀνυπέρβλητον ἐν τῇ ὁρατῇ δημιουργίᾳ ἄξιαν τοῦ ἀνθρώπου² καὶ τὴν μοναδικὴν αὐτοῦ θέσιν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τοῦ ἥδη ἐξετασθέντος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» τ ι μ ἢ καὶ ἄ ξ ι ο - π ρ ε π ε ι α τ ο ῦ ἄ ν θ ρ ῶ π ο υ, ἥτις καὶ πολλαχῶς ἀναδεικνύεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Οὕτω προχείρως ὑπενθυμίζομεν ἐνταῦθα τὸ χαρακτηριστικὸν καὶ οὐδὲν ἄλλως ἄσχετον ἐπεισδιδόν τῆς γυμνώσεως τοῦ Νῶε³ καὶ τὰς συναφεῖς περὶ ἀποκαλύψεως τῆς ἀσχημοσύνης⁴ ἀπαγορευτικὰς διατάξεις τῆς μωσαϊκῆς νομοθεσίας. Ἐπισημαίνομεν δ' ἐν προκειμένῳ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἰδίᾳ καὶ τὰς διατάξεις περὶ τῶν σωματικῶν ποινῶν⁵ καὶ τῆς αὐστηροτάτης τιμωρίας τοῦ

1. Σοφ. Σειρ. 17₁₋₁₀.

2. Ἐν προκειμένῳ πρβλ. ἰδίᾳ P. VOLZ, Die Würde des Menschen im Alten Testament.

3. Γεν. 9₂₀ ἐξ.

4. Ἔξ. 28₄₂, Λευιτ. 20₁ ἐξ. κλπ.

5. Προχείρως παραπέμπομεν ἐνταῦθα εἰς ὅσα σχετικῶς ἐλέχθησαν ἀνωτέρω, τόμ. ΑΒ', σελ. 440 ἐξ.

δόλου¹, τὰς περὶ τῶν δούλων² καὶ τῆς ἐκ τῆς κακῆς μεταχειρίσεως προστασίας τῶν ἀδυνάτων³, καὶ δὴ τὰς περὶ τῆς διασφαλίσεως τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας⁴, διατάξεις προδιδούσας τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει ἡ ἰσραηλιτικὴ νομοθεσία εἰς τὴν τιμὴν καὶ ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρώπου⁵. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ δὲν προβλέπεται προσωπικὴ κράτησις ἢ φυλάκισις⁶, ἡ δὲ δουλεία λύεται «δωρεάν» μετὰ παρέλευσιν ἑπταετίας⁷. Ἰνα μὴ δ' ἐπεκταθῶμεν εἰς ἄλλας λεπτομερείας, ἀρκούμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐν προκειμένῳ πρὸ παντὸς ἄλλου τοῦ Δεκαλόγου, τοῦ ὁποίου, ὡς γνωστόν, ἡ ε' ἐντολὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν τιμὴν τῶν γονέων⁸, ἡ ζ' εἰς τὴν συζυγικὴν τιμὴν⁹ καὶ ἡ θ' εἰς τὴν τιμὴν καὶ ὑπόληψιν τοῦ πλησίον¹⁰.

Ἐν ὄψει τῶν εὐγλόττων τούτων δεδομένων δικαιοῦμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τῆς Π. Διαθήκης πνέει ἰσχυρὸς ὁ ἄνεμος τοῦ βαθυτάτου σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ δὴ καὶ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀξιοπρεπειᾶς αὐτῆς, κυριαρχεῖ δηλ. πνεῦμα ἀνθρωπιστικόν. Ὡς ἀψευδῆ ἀπόδειξιν πιστοῦσαν τὰ ἀνωτέρω διαπιστωθέντα ἐπικαλούμεθα προχείρως καὶ τὸ ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὸν χωρίον τῆς βίβλου τῆς Ἐξόδου: «Ἐὰν δὲ ἐνεχύρασμα ἐνεχυράσης τὸ ἱμάτιον τοῦ πλησίον, πρὸ δυσμῶν ἡλίου ἀποδώσεις αὐτῷ· ἔστι γὰρ τοῦτο περιβόλαιον αὐτοῦ, μόνον τοῦτο τὸ ἱμάτιον ἀσχημοσύνης αὐτοῦ· ἐν τίνι κοιμηθήσεται; Ἐὰν οὖν καταβολήσῃ πρὸς με, εἰσακούσομαι αὐτοῦ· ἐλεήμων γάρ εἰμι»¹¹. Ὅτι δ' ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ αἰ ρίζαι τοῦ σεβασμοῦ τῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπειᾶς τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος δεόν νὰ ἀναζητηθοῦν εἰς τὴν

1. Πρβλ. Ἐξ. 21₁₄, πρβλ. ἐπίσης Δευτ. 19₁₁ ἐξ. κλπ.

2. Οὕτω, πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. ἐν προκειμένῳ Ἐξ. 21₂₆ ἐξ., Δευτ. 25₃₉ ἐξ. Δευτ. 15₁₈ ἐξ.

3. Ἐνταῦθα πρβλ. Ἐξ. 22₂₁ ἐξ., 23_{9,12} γ, Δευτ. 19₈₈ ἐξ., 25₉₆ ἐξ., Δευτ. 10₁₈ ἐξ., 24₁₀ ἐξ., 17 ἐξ., 27₁₈ ἐξ. κλπ.

4. Πρβλ. ἰδίᾳ Ἐξ. 21₁₈, Δευτ. 24₇.

5. Πρβλ. Ἐξ. 23₁₇ ἐξ., Δευτ. 19_{11,14} ἐξ., 18 ἐξ., 29, Δευτ. 22₁₄ ἐξ., 23₁₇ ἐξ. κλπ. Πρβλ. ἐνταῦθα Π.Ι.ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (ΒΑΔ 40), Ἀθῆναι 1952, ἰδίᾳ σελ. 32 ἐξ., 35 ἐξ., 37 ἐξ.

6. Ἡ περίπτωσις Δευτ. 24₁₂ ἀποτελεῖ βεβαίως ἐξαίρεσιν. Ἐνταῦθα, ὡς εἶναι εὐνόητον, εἶναι ἄσχετοι αἱ περιπτώσεις φυλακίσεως προφητῶν (ὡς π.χ. Π Βασ. 22₂₇ ἐκ μέρους ἀσεβῶν ἀρχόντων.

7. Προχείρως πρβλ. ἐν προκειμένῳ Ἐξ. 21₁ ἐξ., Δευτ. 15₁₂ ἐξ.

8. Ἐξ. 20₁₂, Δευτ. 5₁₉, πρβλ. περαιτέρω Ἐξ. 21_{15,17}, Δευτ. 19₉, Δευτ. 21₁₈ ἐξ., 27₁₆, Τωβίτ 4_{8,10,18}.

9. Ἐξ. 20₁₄, Δευτ. 5₁₈, πρβλ. Ἐξ. 20₁₇ α, Δευτ. 5₂₁ α, Δευτ. 18₂₀, 20₁₀, Δευτ. 22₂₂ ἐξ.

10. Ἐξ. 20₁₆, Δευτ. 5₃₀ κλπ.

11. Ἐξ. 22₂₆₋₂₇, πρβλ. Δευτ. 24₆ κλπ.

δημιουργίαν αὐτοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» (ⲛⲓⲛⲏⲗⲏⲛ ⲟⲗⲏⲛ) ¹, ὑπεδηλώθη ἤδη ἀνωτέρω· ἐντεῦθεν ἄλλως τε διακηρύσσεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ, ὅτι τὸ «ἐν τιμῇ ὄν» ² χαρακτηρίζει τὴν κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς οὗτος ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

Ὡς προέκτασις τῶν ἀνωτέρω πνευματικῶν χαρισμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ καὶ τὸ σωματικὸν κάλλος αὐτοῦ, τοῦ ἀνθρώπου, διακρινομένου τῶν λοιπῶν ὑλικῶν δημιουργημάτων ἐκ τε τῆς ὀρθίας αὐτοῦ σώματος καὶ τῆς ἐκφραστικότητος ἰδίᾳ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ³. Πράγματι δὲ ἡ Π.Διαθήκη, ὡς πολλάκις ἤδη ἐν τῇ παρούσῃ ἐρέυνῃ ἐδηλώθη, θεωροῦσα τὸν ἄνθρωπον ὡς ψυχοσωματικὴν ἐνότητα ⁴ ἐπισημαίνει τὴν προφανῶς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀλληλεπιδράσεως ἀπορρέουσαν ὀραιότητα καὶ δὴ καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπινου σώματος, ὡς ἄλλως τε διεπιστώσαμεν καὶ ἐν εἰδικῇ παραγράφῳ ⁵ τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας. Ὑπενθυμίζομεν δ' ἐν προκειμένῳ ὅτι ἐν μὲν τῇ α' διηγῆσει τὸ διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου τελειωθὲν ἐξἡμέρον ἔργον χαρακτηρίζεται πλέον ὡς «καλὸν λίαν» ⁶, ὕπερ βεβαίως ἀφορᾷ καὶ εἰς τὸ ἐκεῖ μὴ ρητῶς μνημονευόμενον ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν δὲ τῇ β' διηγῆσει γίνεται λόγος περὶ τῆς ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλάσεως τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου ⁷, ἐνῶ τέλος ὑπὸ τινος μὴ ἀξιολογηθέντος δεόντως βαρυσημάντου ἀνθρωπολογικοῦ χωρίου τοῦ Ἰεζεκιήλ, ἀναφερομένου ὅμως εἰς τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν τοῦ ἀνθρώπου, οὗτος χαρακτηρίζεται ὡς «στέφανος κάλλους» ⁸. Ὄθεν εὐλογον, νομίζομεν, εἶναι διατὶ τὸ θεωρούμενον ὡς αὐτὸ τοῦτο θεῖον τεχνούργημα ἀνθρώπινον σῶμα, ἀποτελοῦν οὐ μόνον τὸν φορέα τῆς πνευματικῆς φύσεως, μεθ' ἧς καὶ ἀρρήκτως κατὰ τὸν ἐπίγειον βίον συνδέεται εἰς ἐνιαῖον ὄλον, ἀλλὰ καὶ τὸ κατοικητήριον καὶ τὸ ἔνδυμα ⁹ τοῦ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», νοεῖται ἐντεῦθεν καὶ ὡς τὸ κάτοπτρον τῆς «ψυχῆς» καὶ τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῶν δυνάμεων καὶ δὴ καὶ ὡς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἐν αὐτῷ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ», τὴν σφραγίδα τοῦ ὁποίου καὶ ἀνεξαλείπτως φέρει κατὰ τὸν παρόντα βίον.

Διὰ τοσούτων θείων προνομίων, ἀναφερομένων μὲν πρωτίστως καὶ κυρίως εἰς τὴν πνευματικὴν φύσιν, ἐπεκτεινομένων ὅμως καὶ μέχρι τῆς ὑλικῆς

1. Πρβλ. ἰδίᾳ Γεν. 9₆.

2. Ψαλμ. 49_{13α, 21α}.

3. Πρβλ. Παροιμ. 27₁₉ κατὰ τοὺς Ο'.

4. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΔΣΤ', σελ. 448έξ.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 439έξ.

6. Γεν. 1₃₁.

7. Γεν. 2₇.

8. Ἰεζ. 28_{12γ}.

9. Πρβλ. ἀνωτέρω, τόμ. ΛΕ', σελ. 440, ἐνθα καὶ τὰ σχετικὰ χωρία.

φύσεως, προικισθεὶς ὁ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργηθεὶς ἄνθρωπος, καθίσταται ἀντιβασιλεὺς ὀλοκλήρου τῆς ὑλικῆς κτίσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις «ἐμεγάλυνεν αὐτόν»¹, «λογίζει»² καὶ «προσέχει τὸν νοῦν εἰς αὐτόν»¹. Ἐντεῦθεν δικαιοῦται πλήρως, νομίζομεν, ὁ πολλακίς ἡδὴ μνημονευθεὶς χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς τῆς κορωνίδος καὶ τοῦ ἐπιστεγάσματος τῆς ἐξαήμερου δημιουργίας, τοῦ ὁποίου καὶ μόνη ἡ παρουσία ἐν τῷ κόσμῳ συνθέτει, θὰ ἔλεγε τις, τὸν πλέον εὐγλωττον ὕμνον τῆς πανσοφίας, παντοδυναμίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἰπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα δέον, νομίζομεν, νὰ κατανοηθῇ καὶ ὁ περιφημὸς Ψαλμ. 8, ἔνθα μάλιστα λακωνικῶς συνοψίζονται ἅπαντα τὰ ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ἐκτεθέντα. Καὶ πράγματι ὁ ὕμνος οὗτος, ἀφοῦ διαγράφει τὴν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ σημασίαν τοῦ ἀνθρώπου ἡδὴ ἐν αὐτῷ τῷ ἐρωτήματι:

«Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μνησθήσῃ αὐτοῦ,
ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπηται αὐτόν;»³

περιτράνω διακηρύσσει, ὑπὸ τύπον ἀπαντήσεως εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἰδιάζουσαν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀπαραμίλλητον αὐτοῦ ἀξίαν:

«Ἠλλάττωσας αὐτόν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους,
δόξῃ⁴ καὶ τιμῇ ἐστεφάνωσας αὐτόν»

καὶ κατέστησας αὐτόν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου...»⁵.

Τὸ δὲ τελευταῖον χωρίον ἀποβαίνει ἔτι ἀποκαλυπτικώτερον ἐν προκειμένῳ, ἐὰν ληφθῇ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ Μασωρ. κείμενον, ἔνθα, ἀντὶ τοῦ ὑπὸ τῶν Ο' κατ' ἔννοιαν ἀποδοθέντος «παρ' ἀγγέλους», ὑπάρχει **ⲡⲓⲏⲗⲏⲛ** («παρὰ Θεοῦς») ⁶, ὅπερ ἐν εἰδῆ ἐπιγραμματικοῦ, αὐθεντικοῦ δ' ἐρμηνευτικοῦ σχολίου μεγάλως διαφωτίζει τὴν βαυτεράν ἔννοιαν τοῦ **ⲓⲛⲏⲗⲏⲛ** («κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»), τοῦ ὁποίου μόλις ἐπερατώσαμεν τὴν ἐξέτασιν.

(Συνεχίζεται)

1. Ἰώβ 7₁₇.

2. Ψαλμ. 144_β.

3. Ψαλμ. 8_β, πρβλ. Ἰώβ 7₁₇, ἐξ., Ψαλμ. 144_β.

4. Παράλληλον χωρίον εἶναι καὶ τὸ Ἰώβ 19₉, πρβλ. Ἰεζ. 28₁₂. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Ἰώβ 19₉, οἱ Ο' ἀποδίδουν ὀρθῶς τὸ ἔβρ. **ⲓⲛⲏⲗⲏⲛ**, ὅπερ σημειωτέον ἐμφαίνει ἐπίσης καὶ

τὴν «δόξαν» τοῦ Θεοῦ, «κατ' εἰκόνα» τῆς ὁποίας εἶναι καὶ ἡ «δόξα» τοῦ ἀνθρώπου.

5. Ψαλμ. 8_β, ἐξ.

6. Πρβλ. ἐνταῦθα Ψαλμ. 82₉. Τὸ χρησιμοποιούμενον καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἀγγέλων **ⲡⲓⲏⲗⲏⲛ** (πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις Ψαλμ. 82₁, 97₇) ἀποδίδουν οἱ Ο' καὶ ἄλλα-

χοῦ διὰ τοῦ «ἄγγελου» (π.χ. Ψαλμ. 97₇, 138₁ κλπ.).